

Slovenski odnos prema (kon)federalizmu, autonomaštvu i unitarizmu od Vidovdanskoga ustava do izbora 1923. godine

IGOR IVAŠKOVIĆ

Ekonomski fakultet Sveučilišta u Ljubljani

Ljubljana, Slovenija

igor.ivaskovic@ef.uni-lj.si

U članku se preko objava časopisa i memoarskih zapisa istaknutih pojedinaca analizira odnos slovenske političke sfere prema kulturnom i teritorijalnom aspektu jugoslovenstva u periodu od donošenja Vidovdanskoga ustava do izbora 1923. S teritorijalnoga je aspekta u svim dijelovima političkoga spektra u Slovenaca primjetna želja za pridruživanjem Bugara jugoslavenskoj državnoj zajednici. Dok je za slovenske liberalne to bio prirodan slijed događaja kojemu su težili u skladu sa svojom panslavenskom ideologijom, kod pretežnoga dijela konzervativaca to je bio put prema smanjenju unutardržavnoga srpskog pritiska. Istovremeno su u svim segmentima slovenske politike neposredno nakon donošenja Vidovdanskoga ustava primjetni određeni elementi autonomaštva, koje je egzistiralo čak i u dijelu unitarizma sklonih liberala. Ipak, unatoč unutarnjim rascjepima, političku pobjedu u proučavanom razdoblju odnose slovenski konzervativci. Iako se njihova vizija jugoslovenstva i s teritorijalnoga i s kulturnoga aspekta znatno razlikovala od vizija tadašnjih vlasti, konzervativci koriste umjerenu opozicijsku retoriku te izvlače korist iz djelomičnoga preklapanja njihovih taktičkih planova s vizijama radikala, što će poslije dovesti i do suradnje najveće slovenske i srpske političke opcije. S druge strane, iako socijaldemokrati i komunisti nisu imali izabranih predstavnika na izborima, slovenski su komunisti u tom razdoblju bili jedni od inicijatora prava na samoodređenje naroda. To je ubrzo uključeno kao temeljna odrednica u program Komunističke partije Jugoslavije, a borba protiv centralizma postala je temeljnom sastavnicom njezine strategije uspona na vlast.

Ključne riječi: jugoslovenstvo; Slovenci; Kraljevina Srba, Hrvata i Slovenaca; federalizam; unitarizam

Uvod

Slovenske političke stranke Kraljevinu Srba, Hrvata i Slovenaca (Kraljevina SHS) nisu dočekale s jednakim emocijama, no njihova su očekivanja, odnosno želje od 1. prosinca 1918. do donošenja Vidovdanskoga ustava u

ključnim točkama bile slične.¹ Sve su se tri slovenske političke opcije, konzervativna,² liberalna³ i socijaldemokratska,⁴ pokušale izboriti za što bolji položaj u novoj državi, dok su stranački časopisi od političkoga Beograda zahtijevali, odnosno nadali se pomoći pri postizanju za Slovence što povoljnijega razgraničenja s Italijom i Austrijom.⁵

Konzervativci unutar Slovenske pučke stranke (*Slovenska ljudska stranka* – SLS) uspjeli su sačuvati cjelovitost stranke unatoč unutarnjim diobama. Održavanje naizgled suprotstavljenih političkih strategija, prema kojima se jedno stranačko krilo približavalo Narodnoj radikalnoj stranci (NRS), dok je drugo snažno kritiziralo velikosrpske tendencije u državi, trebalo je povećati koalicijski potencijal za suradnju s pobjednicima na ustavotvornim izborima. Narodnoj radikalnoj stranci bio je sklon krug oko predsjednika stranke Antona Korošca, a u vođu unutarstranačke opozicije prometnuo se Fran Kulovec. Nejasno pozicioniranje SLS-a u javnosti odrazilo se na izborne rezultate u studenom 1920. Naime, SLS osvaja 39% slovenskih glasova,⁶ što je dramatičan pad u odnosu na izbore 1911., kad je pod Ivanom Šusteršičem stranka osvojila 87% slovenskih mandata.⁷

Ni slovenski liberali, koji su za razliku od konzervativaca uglavnom s oduševljenjem dočekali novu državu, nisu mogli biti zadovoljni izbornim rezultatima. Formiranje nove države i posljedično očekivanje da će među Slovencima porasti udio onih koji će se prikloniti panslavističkom kursu potaknulo je fragmentiranje liberala. Dio koji se priključio svedržavnoj Demokratskoj stranci (DS) osvaja tri mandata, Samostalna seljačka stranka (*Samostojna kmetijska stranka* – SKS), koja je svojom autonomističkom retorikom pokušala posegnuti za konzervativnim biračkim tijelom, osvaja osam, a Narodno socijalistička stranka (*Narodno socialistična stranka* – NSS) dva poslanička mjesta.⁸

U vrijeme konstituiranja Kraljevine SHS i treći, socijaldemokratski pol doživljava rascjep, no unatoč tome bilježi najveći rast mandata u odnosu na zadnje izbore u Austro-Ugarskoj. Revolucionarni dio odcjepljuje se od matice, Jugoslavenske socijaldemokratske stranke (JSDS), te se ubrzo priključuje Komunističkoj partiji Jugoslavije (KPJ). Ukupno socijaldemokrati i komunisti na slovenskim područjima osvajaju 12 mandata,⁹ a pritom je zanimljivo da slovenski komunisti unatoč drugačijim smjernicama centrale KPJ sa svojom retorikom o potrebi zaštite partikularnih slovenskih nacionalnih interesa preuzimaju dio glasača SLS-a.

¹ IVAŠKOVIĆ, „Slovenska očekivanja i politički rascjepi”, 217-249.

² „Dr. Janko Brejc o nalogah vlade”, *Slovenec* (Ljubljana), 17. 1. 1919., 2.

³ GAČIĆ, „Slovenci v Jugoslovanskom odboru”, 1051-1070; IVAŠKOVIĆ, „Slovenska očekivanja i politički rascjepi”, 217-248.

⁴ „Odgovor regenta”, *Naprej* (Ljubljana), 3. 12. 1918., 1.

⁵ ZEČEVIĆ, „Neki pogledi u Srbiji”, 58.

⁶ ENGELSFELD, *Povijest hrvatske države*, 308.

⁷ MELIK, „Izidi volitev v konstituanto”, 3-61.

⁸ PEROVŠEK, *Liberalizem in vprašanje slovenstva*, 162.

⁹ DEŽELAK BARIČ, „Stranke marksističnega idejnopolitičnega tabora”, 84-111.

Donošenjem Vidovdanskoga ustava situacija na slovenskoj političkoj sceni donekle se smiruje, no izostanak novih rascjepa ne znači da i dalje nisu postojale turbulencije glede jugoslavenskoga pitanja kako među političkim strankama tako i unutar njih. Ambicija je ovog rada prikazati proces adaptacije na novo ustavno uređenje i postavljanje temeljnih strateških odrednica političkih grupacija Slovenaca do novih izbora 1923. godine. Temeljno istraživačko pitanje odnosi se na to je li ideja integralnoga jugoslawenstva (državne zajednice svih Južnih Slavena), koja je bila primjetna do 1921.,¹⁰ u slovenskim političkim strankama preživjela i nakon donošenja Vidovdanskoga ustava. Najprije će se analizirati situacija u najvećoj slovenskoj političkoj stranci, SLS-u, koja je tražila način za konsolidaciju nakon relativnoga neuspjeha na izborima za Ustavotvornu skupštinu, te se u sklopu toga prikazuje i politički manifest Ivana Šusteršiča, koji je pokušao iskoristiti ono što se činilo kao slabljenje pozicije Antona Korošca uslijed njegova (pre)snažnog oslanjanja na NRS.¹¹ Nakon toga će se analizirati autonomaške koncepcije socijaldemokrata i federalističke vizije slovenskih komunista koje su bile potaknute ne samo izbornim uspjehom nego i promjenom kursa u svedržavnoj KPJ. Na kraju će se prikazati situacija u slovenskom liberalnom taboru, u kojem dio nastavlja s promocijom jugoslavenskoga unitarizma, no ta je ideologija uključivala i posebnosti koje su je bitno razlikovale od ideja ostalih unitarista u Kraljevini SHS.

Slovenska pučka stranka između opozicije i tihe koalicije s Beogradom

Formativno razdoblje Kraljevine SHS neposredno nakon Prvoga svjetskog rata obilježilo je eksplicitno nasilje, posebice na području Bosne i Hercegovine (BiH),¹² a u implicitnom se obliku uvođenje hegemonije moglo prepoznati i u procesu donošenja Vidovdanskoga ustava.¹³ Suprotno očekivanjima njegovih promicatelja, ustavno uređenje iz 1921. ipak nije konsolidiralo državu. Štoviše, pokušaj gušenja nacionalno-emancipacijskih ambicija manjih naroda te stvaranje jugoslavenske nacije na srpskim identitetskim osnovama samo je zaoštrilo odnose u novoj državi. Iako se činilo da nacionalni problem nije jedini, praktički sve polemike u Skupštini obično su završavale na raspravi o (ne)pravednom unutarnjem uređenju. Sporovi su se događali i unutar višenacionalnih političkih skupina, a njihova je srž bila upravo dilema treba li graditi južnoslavensku državu kao državu srodnih naroda ili težiti izgradnji jednonacionalne jugoslavenske državne tvorevine.

¹⁰ IVAŠKOVIĆ, „Slovenska očekivanja i politički rascjepi”, 217-249; HRIBAR, *Moji spominki. II. del*, 375-376.

¹¹ IVAŠKOVIĆ, „Slovenska očekivanja i politički rascjepi”, 238-239.

¹² BANAC, *Nacionalno pitanje u Jugoslaviji*, 240-245.

¹³ IVAŠKOVIĆ, „The Vidovdan Constitution”, 525-551.

U skladu s očekivanjima i stavovima za vrijeme ustavnoga procesa, slovenske su reakcije na Vidovdanski ustav bile različite. Konzervativni *Slovenec* dan nakon donošenja ustava donosi opširan izvještaj, no indikativno je da prije toga, odmah na početku prve stranice, sažima govor Ante Trumbića:

„Pod krinkom jedinstva, centralistički sustav nastoji svu vlast staviti u ruke šačice ljudi. Svatko tko poznaje situaciju zna da je sve usmjereno protiv Hrvatske, jer Hrvatska će biti raskomadana bez obzira na ekonomske, socijalne i kulturne potrebe. Današnju se podjelu Srbije ne dira, a Štajerska, Kranjska i Crna Gora činit će svaka svoju oblast. Ustupci se čine muslimanima u pogledu granica Bosne i Hercegovine. Razumljiva je osjetljivost naroda koji se navikao na postojeću upravu bez obzira na administrativnu podjelu. On (dr. Trumbić) je radio za narodno ujedinjenje, koje se konačno i ostvarilo, no narod čeka unutarnje oslobođenje, kojega još nema, a ne donosi ga ni ovaj ustav.”¹⁴

Nakon prvotnoga naglašavanja Hrvata kao primarnih oštećenika, sljedećega dana isti list prenosi da je ustav donesen na štetu dvaju od tri državotvorna „plemena” te da je jedno „pleme” uz pomoć nekoliko slovenskih i hrvatskih „uskoka” te nekoliko „potplaćenih muslimana” nadglasalo Slovence i Hrvate. *Slovenec* unatoč kritici naglašava da je doneseni ustav činjenica te ga treba prihvatiti, ali se također protiv njega, odnosno za njegovu reviziju, treba boriti svim dopuštenim sredstvima. Uredništvo časopisa odobrava Trumbićev govor te dodaje da je i Slovenija podijeljena na dva dijela, a zapravo nijedan od njih nema stvarnih samoupravnih ovlasti.¹⁵ Konačan stav SLS-a o ustavu *Slovenec* donosi u članku s naslovom „Naše stajalište”:

„Ne može se održati ustav koji je donesen protiv volje hrvatskoga i slovenskoga naroda te odražava volju samo jednoga plemena. Državno je jedinstvo moguće samo na temelju političke ravnopravnosti svih sastavnih dijelova naše države, dok je ovaj ustav zasnovan na principu većine. Da bi se podvrgnulo Hrvate i Slovence samo jednoj volji, podijeljene su i Hrvatska i Slovenija kao povijesne regije te se obnovio stari austrijski regionalizam. Slovenski narod neće nikada prihvatiti centralističko razbijanje ujedinjene Slovenije, taj najvažniji postulat našega naroda od prvoga dana našega preporoda, na kranjsku i štajersku pokrajinu, kao da centralistima nije dovoljno što su kuruški i primorski Slovenci otrgnuti od našega narodnog tijela. Što se tiče samouprave, jasno je da naš narod neće preboljeti to što mu prvi ustav ujedinjene jugoslavenske države ne nudi ni onoliko prava na samoodređenje u vlastitim poslovima koliko ih je nudilo autonomno zakonodavstvo pod reakcionarnim austro-njemačkim režimom.”¹⁶

Mariborska, odnosno Korošćeva *Straža* s manje pozornosti prati proces donošenja ustava, pa i vijesti o njegovoj konačnoj inačici pridaje nešto manju važnost. No, poput ljubljanskoga *Slovenca*, i *Straža* se kritički odnosi prema politici

¹⁴ „Dolga Kristanova izjava”, *Slovenec*, 30. 6. 1921., 1.

¹⁵ „Za reviziju ustave”, *Slovenec*, 1. 7. 1921., 1.

¹⁶ „Naše stališće”, *Slovenec*, 2. 7. 1921., 1.

NRS-a zapisujući da se „Pašiću ipak posrećilo izmešetariti centralistički ustav pomoću kupljenih glasova”.¹⁷ To je predstavljalo veliku razliku od stavova uredništva istoga časopisa prije izbora u studenom 1920., što je potvrdilo određeni zaokret kod samoga Korošca. No, *Straža* prilikom kritike ustava ipak dodaje da temeljni državni akt treba priznavati, ali i zahtijevati njegovu reviziju u smjeru autonomija koje će povećati zadovoljstvo naroda i ljubav prema domovini.¹⁸

Izborni poraz i donošenje ustava ipak su, čini se, donekle približili stavove unutar SLS-a, no vodeća slovenska stranka onoga vremena, unatoč kritici novoga ustava i izuzev brojnih protestnih govora tajnika SLS-a Frana Kulovca u Narodnoj skupštini, ipak se nije odlučila za radikalnije suprotstavljanje državnom uređenju. Na jednoj strani razloge za to treba tražiti u strahu pred izopćenjem i stavljanjem stranke i/ili njezinih pojedinaca izvan zakona, no to tiho pristajanje SLS-a na novi režim također je, barem djelomično, rezultat uspješne političke taktike Nikole Pašića i Aleksandra Karađorđevića. Obojica su, naime, vrlo vješto i nakon koruškoga plebiscita te Rapalskih ugovora koristila talijansku i njemačku opasnost kao sredstvo opomene Slovencima da bi, ne budu li lojalni državi, i veći dijelovi slovenskih teritorija mogli biti prepušteni Austriji odnosno Italiji.¹⁹ Istovremeno su obojica u taktiziranju sa slovenskim strankama koristila i taktiku popuštanja, odnosno obećanja o popuštanju Slovencima u budućnosti, nakon završetka formativne faze nove države. Primjerice, ljubljanskom biskupu Antonu Bonaventuri Jegliču obećano je da se neće uvesti centralizam ako slovenski konzervativci ne budu podupirali ideju federalizma.²⁰ Dok je Pašić i imao sklonosti određenoj vrsti decentralizacije države, od regenta Aleksandra to je vrlo vjerojatno ipak bio pokušaj taktičkoga smirivanja nezadovoljstva SLS-a ne bi li se omogućilo dodatno vrijeme slovenskim liberalima da u novim okolnostima preuzmu politički primat među Slovencima. S druge je strane SLS, točnije Koroščekov krug, očito pristajao na politiku tihe koalicije s radikalima, koje je smatrao boljom opcijom od demokrata. Potonji su, naime, bili mnogo manje skloni katoličkom kleru, što je pak za SLS impliciralo slabije polazište u eventualnoj koaliciji i za ostvarenje slovenskih interesa i manju mogućnost ostvarivanja osobnih ambicija stranačkoga vođe, Antona Korošca. Suradnju s radikalima implicitno potvrđuje ljubljanski biskup Jeglič, koji u veljači 1922. u svoj dnevnik zapisuje:

„Imamo dobro organiziran SLS koji privlači sve više ljudi. Ima opsežan i dobro napisan program. Vođa dr. Korošček i narodni poslanici dosljedno ga se drže. ... Naglašavaju da žele državu, no zahtijevaju reviziju ustava i ukazuju na pogreške te nesposobnost ljudi koji su u vladi. U sporazumu s Hrvatskom pučkom strankom dogovorili su da u Radićev blok neće ići, čak i ako bi neka struja bila za taj korak. Prosudujem da stranka postupa ispravno. Željeli su stvoriti savez s Makedoncima da ih pridobiju na svoju stranu te tako ojačaju.

¹⁷ „Politični pregled. Kraljevina SHS”, *Straža* (Maribor), 1. 7. 1921., 1.

¹⁸ „Naša nova ustava in zahteva SHS naroda”, *Straža*, 4. 7. 1921., 1.

¹⁹ IVAŠKOVIĆ, „Slovenska očekivanja i politički rascjepi”, 217-248.

²⁰ JEGLIČ, *Jegličev dnevnik*, 850.

S njima već imaju kontakte. Zastupnik Sušnik u parlamentu je u izvjesnom govoru spomenuo i to da se Makedoncima mora dati autonomija. Taj je zahtjev srbijanske centraliste strašno uzrujao, ali je na jugu i u Bugarskoj ostavio izrazito dobar dojam. Bog neka spriječi uspjeh elemenata koji unose razdor.”²¹

Jeglić, koji je tada bio pod snažnim utjecajem Korošca,²² očito je smatrao ispravnim koaliranje s Hrvatskom pučkom strankom (HPS), koja je zapravo bila projekt slovenskih konzervativaca na hrvatskim područjima te je pokušavala konkurirati Radićevoj Hrvatskoj republikanskoj seljačkoj stranci (HRSS).²³ To je u ono vrijeme išlo na ruku NRS-u u njegovoj strategiji sprječavanja okrupnjavanja političkoga kapitala na zapadu države. Pritom je razdvajanje dviju najvećih stranaka koje su imale legitimitet predstavljanja slovenskoga (SLS) i hrvatskoga (HRSS) naroda bilo osnovni unutarnjopolitički strateški cilj. SLS i HRSS nisu bili toliko programski nekompatibilni, što je uostalom uspješno argumentirala Kulovčeva struja unutar SLS-a, koliko su zapravo bile nespojive osobnosti Radića i Korošca. Potonji je, naime, poslije učvršćivanja vlastitoga položaja u stranci te nakon toga obnašanja funkcije predsjednika Jugoslavenškoga kluba i predsjednika Narodnoga vijeća teško nalazio zajednički jezik s Radićem, kojega je percipirao kao svojeglavog i posljedično nepredvidljivog. U situaciji u kojoj komunikacije između čelnika HRSS-a i SLS-a nije bilo, dvije su se stranke našle u zatvorenikovo dilemi te su umjesto partnera postale konkurenti za položaj partnera NRS-a u vladi. Konkurencija se, razumljivo, u SLS-u kamuflirala u načelnu ideološku kritiku HRSS-a.²⁴ U potencijalnoj suradnji s vođom HRSS-a Korošec nije anticipirao samo mogućnost gubitka položaja vodeće osobe u hrvatsko-slovenskom savezništvu, jer Radić nije priznavao autoritet drugim političarima, nego i ulazak u političko partnerstvo čiji bi rezultat zbog Radićeve naravi bio neizvjestan. SLS je stoga u svoju borbu protiv centralizma krenuo sporijim putem. Kao što Jeglić u svojim zapisima potvrđuje, Korošćev je stav bio da centralizam treba polako nagrizati traženjem saveza u drugom dijelu države – s Makedoncima. Koliko je ta suradnja stvarno nudila mogućnost ostvarenja relevantne uloge na državnoj razini ostaje u domeni spekulacija, no činjenica je da se preko Makedonije otvarala mogućnost suradnje s Bugarskom. Nju slovenski konzervativci nisu zaboravljali ni u jednom trenutku parlamentarnoga djelovanja, očekujući da bi se geopolitičke okolnosti doista mogle promijeniti u smjeru formiranja teritorijalno integralne Jugoslavije.

Za određeni dio slovenskih birača opisana politika SLS-a bila je preblaga prema Beogradu. Nije, naime, donosila vidljive rezultate, a tolerirala je ono što je slovenski puk percipirao kao gospodarsku eksploataciju slovenskih područja. Tu je struju predstavljao Fran Kulovec, koji je u Narodnoj skupštini eksplicitno napadao vlast:

²¹ JEGLIĆ, *Jeglićev dnevnik*, 853-854.

²² JUHANT, „Odnos škofa Jeglića”, 75-81.

²³ MATIJEVIĆ, „Hrvatska pučka stranka”, 257-266.

²⁴ PRUNK, „Politični profil in delo dr. Antona Korošca”, 43.

„Nijedan narod ne bi tako skupo platio svoje oslobođenje od Austrije i sjedinjenje s Hrvatima i Srbima kao Slovenci... glavni je krivac središnja vlast, kojoj uopće nije stalo do Koruške i slovenskih interesa, nego ju zanima par ušljivih albanskih gnijezda. Evo krivca! Dok tamo dolje u Beogradu ne shvate da mi nismo Velika Srbija, nego Jugoslavija, da nije zadatak naše centralne vlasti da uvodi ćirilicu, a da pritom puni svoje džepove provizijama i izvoznim dozvolama, sve dok ne shvati da se radi o slobodnoj i ravnopravnoj braći, a ne o pokorenim građanima drugoga reda, toliko dugo ćemo doživljavati razočaranje za razočaranjem ... I sami smo slijepi da se ne možemo svi ujediniti, barem u tome da moramo tražiti što potpuniju autonomiju, da moramo osigurati mjesto koje nam pripada u Jugoslaviji, da nešto značimo u Beogradu i pred cijelim svijetom, a ne da se i dalje proglašavamo nevažnom pokrajinom koja može pronaći svoj spas samo ako se što prije odrekne slovenstva i svojega kulturnog identiteta.”²⁵

Da Kulovec nije bio usamljen može se iščitati i iz introspektivnih dnevnikačkih zapisa ljubljanskoga biskupa, u kojima je vidljivo da je unatoč povjerenju u sposobnosti političkoga taktiziranja Korošca s vremena na vrijeme i sam Jeglič sumnjao u ispravnost političkih odluka užega vodstva SLS-a. Štoviše, nepravednu agrarnu reformu, centralistički pritisak na području obrazovanja te korupciju javne uprave često je pripisivao Božjoj kazni:

„Sigurno je da su krajem 1915. naši bili vjerolomni prema austrijskoj državi te su željeli savez sa Srbima. Kažnjava li nas sad Bog zbog toga? Ako se ovako nastavi, naš će narod potpuno osiromašiti. Mržnja prema srpskoj upravi i neposredno Srbima raste iz dana u dan. Koliko li je samo službenika i časnika otpuštenih iz službe, izbačenih na cestu, a umjesto njih se zapošljava nesposobne Srbijance koji su svi korumpirani. Za kolike se milijune ništa ne zna kamo nestaju. Deus miseratur nostri!”²⁶

Dio slovenskih političara koji je predvodio proces priključivanja slovenskih teritorija Kraljevini SHS, prije svega Korošec, strategiju prema kojoj se SLS slovenskom narodu predstavljao kao opozicija centralističkoj vlasti, dok je istovremeno pristajao na centralizam te čekanje boljih okolnosti, tada je očito smatrao optimalnom u okvirima mogućega. Unatoč gubicima na sjevernoj granici, slovenski su političari od Korošca do Janka Brejca i ljubljanskoga biskupa vidjeli to kao jedino rješenje da Slovenci potpuno ne nestanu uslijed talijanske i njemačke najezde. Štoviše, upravo gubici teritorija i dijela naroda koji je ostao na austrijskoj odnosno talijanskoj strani granice upotrebljavali su se kao argument da bi tako završili i ostali Slovenci da nisu prihvatili jugoslavensku državu pod srpskim vladarom. To stanje najbolje opisuje slovenski pisac Fran Saleški Finžgar u svojem članku „Jugoslavija ili smrt”, objavljenom u časopisu *Slovenec* 28. siječnja 1922., u kojem naglašava da Slovenaca ne bi bilo da se nisu priključili Srbiji jer ih veliki narodi nisu ni priznavali do 1918.:

²⁵ „Bridka ura”, *Večerni list* (Ljubljana), 13. 10. 1920., 1.

²⁶ JEGLIČ, *Jegličev dnevnik*, 890.

„Danas imamo svoju državu, krv je došla svojoj krvi, grana svojemu drvetu gdje joj je i mjesto. Ne zaboravimo da smo za svjetsku diplomaciju rođeni tek onda kada je prvi put napisano: SHS. Regenti Ministarstva vanjskih poslova u Beču svjedoče da se ime Slovenci nijednom nije spomenulo u diplomatskom vijeću. Mi za taj svijet nismo postojali. Ako to znamo, lakše je razumjeti spremnost Antante da pristane na tužnu amputaciju našega narodnog tijela. I ako smo mi postojali i nismo mogli birali tada, kada nas za svjetsku javnost uopće nije ni bilo, nećemo oslabjeti sada kada smo zelena grana jugoslavenskoga stabla. Ali te istine moramo biti itekako svjesni, i ta radosna svijest mora biti toliko jaka da nas sve nedaće i sav sadašnji režim ni na koji način ne pokolebaju, a kamoli uguše.”²⁷

No, u nastavku Finžgar, pored slavljenja Srbije, naglašava još jednu stvar:

„Naše oči moraju biti usmjerene prema jugu – i to ne samo na Vardar, nego preko Marice do Carigrada. Tek tada – pa neka čekamo stotinu godina, a to se sigurno neće dogoditi – kada se i posljednji balkanski Slaven utjelovi u našoj državi, kada pet mora pruži svoja pleća našim lađama, tek će tada naš glas u skupštini naroda vrijediti i onda se više nećemo cjenkati s Talijanom za barošku luku – ona ionako i nije luka – nego ćemo drugačije razgovarati i za otetu nam braću. Ovu svijest o narodnosti – učimo od Nijemaca, Francuza, Talijana i također od srpskoga pastira – treba njegovati svom ljubavlju i svom energijom. Budimo svjesni ljepote i bogatstva naše domovine. Neka nas ne plaše primitivni uvjeti na jugu. Prirodno zdrava i žilava nacija ima veću budućnost od namirisano života zasićenog dekadenta.”²⁸

Slovenski su konzervativci, dakle, pristajali na srpsku inačicu jugoslavenske države unatoč, kako Saleški Finžgar kaže, percipiranom primitivizmu koji se odražavao u načinu vladanja, jer je prema tom dijelu slovenskih konzervativaca i takva država donosila bolju zaštitu za Slovence od alternativa koje su se bile nudile. No, i iz predmetnoga se zapisa ponovo očituje da je i nekoliko godina nakon formiranja Kraljevine SHS bitan dio i slovenske političke elite i drugih društveno utjecajnih pojedinaca razmišljao o teritorijalno integralnoj južnoslavenskoj državi koja bi trebala ojačati položaj Slovenaca prema Talijanima i Nijemcima. Štoviše, Saleški Finžgar smatra to prirodnim putem koji je neizbježan te u priključenju Bugarske vidi bolju vanjskopolitičku poziciju Slovenaca i njihov slobodniji unutarnjopolitički položaj.

Ideja teritorijalno integralne savezne Jugoslavije

Ivan Šusteršič, do početka Prvoga svjetskog rata prvi čovjek SLS-a, ne očekuje formiranje nove države u Ljubljani, nego odlazi u Švicarsku.²⁹ Činilo se, naime, da je razvojem ratnih zbivanja i konačnim raspadom Austro-Ugar-

²⁷ „Jugoslavija ali smrt”, *Slovenec*, 28. 1. 1922., 2.

²⁸ „Jugoslavija ali smrt”, *Slovenec*, 28. 1. 1922., 2.

²⁹ PLETERSKI, „Dejavnost dr. Ivana Šusteršiča”, 211-223.

ske – u koju je bio polagao sve svoje nade te se pritom zalagao za formiranje treće državnopravne jedinice, pored austrijske i ugarske, s centrom u Zagrebu te granicom na Drini³⁰ – izgubio sve mogućnosti ponovnoga političkog angažmana. Šusteršič je ipak odlučio pokušati politički djelovati i u novim okolnostima. Samo dva tjedna nakon Prvoprosinačkoga akta, već 16. prosinca 1918., piše čovjeku koji ga je izgurao iz stranke, Antonu Korošcu, s molbom da urgira kod novih vlasti da bi se mogao vratiti u domovinu i skrbiti za obitelj. Zanimljivo je da sebe u tom pismu nudi kao potencijalnoga veleposlanika nove države pri Svetoj Stolici i pritom obećava lojalnost Kraljevini SHS.³¹ Nakon toga neuspješnog pokušaja u Ljubljani se vraća tek nakon nekoliko godina, kad nastoji – kako će se pokazati, opet neuspješno – rehabilitirati svoju političku karijeru i, premda tada više nema stvarne političke težine, do zadnjih dana ostaje generatorom alternativnih jugoslavenskih vizija.

Šusteršič je svoje ideje po povratku izložio 1922. u knjizi *Moj odgovor*. U njoj nije nijekao svoje stavove izrečene u vrijeme Austro-Ugarske, što bi bilo i iznimno teško s obzirom na njegovu aktivnost u medijima u ono vrijeme. Također je činjenica da nije skrivao stav prema novoj državi. Naime, Kraljevinu SHS smatrao je Velikom Srbijom koja se proširila i na slovenska te hrvatska područja. Njegov se odnos prema narodnom pitanju očituje u pisanju o tri „raznovjerna plemena”. U tom pogledu misli na katolike, muslimane i pravoslavce, a pri spominjanju triju različitih naroda, koji su se ujedinili u politički državotvorni narod, misli na Slovence, Hrvate i Srbe.³² Pritom smatra da su katolički politički predstavnici izgubili rat i uključili katoličke Južne Slavene u dominantno pravoslavnu državu, čime su, suprotno od njegovih nastojanja da južnoslavensku državu vode Slovenci i Hrvati u okviru Habsburške Monarhije, stavljeni pod srpsko vodstvo.³³ Njegov je pogled s toga aspekta blizak interpretacijama ratnoga ishoda kakve su imali srpski radikali.³⁴ Šusteršič dakako, za razliku od njih, tu činjenicu vidi u negativnom svjetlu, no smatra da od istine ne treba bježati.

Šusteršič također zapisuje da je uvjeren u postojanje drugačijih rješenja te da je već za vrijeme rata unutar Antante postojalo dovoljno sklonosti ideji očuvanja federalizirane Austro-Ugarske, jer bi ona spriječila jačanje Njemačke, što je prema njemu i bio osnovni cilj glavnih Antantinih članica.³⁵ Krivnju za propuštanje te prilike pripisuje tadašnjim slovenskim i hrvatskim političkim vođama, koji po njegovu mišljenju nisu znali uobličiti svoje interese u okviru takve ideje. Najviše se, razumljivo, obrušio na tadašnje vodstvo SLS-a, u prvom redu na Korošca zbog njegove neaktivnosti u ključnim trenucima određivanja slovenskih vanjskih granica. Prema Šusteršiču, među Slovencima su samo mladoliberali bili izraziti srbofili, no ta je politička struja bila margi-

³⁰ PLETESKI, *Dr. Ivan Šusteršič 1863-1925*, 435.

³¹ ŠUŠTERŠIČ, *Moj odgovor*, 50-51.

³² ŠUŠTERŠIČ, *Moj odgovor*, 14.

³³ RATEJ, „Ivan Šusteršič v Kraljevini”, 413.

³⁴ PEROVIĆ, „Narodna radikalna stranka”, 35-90.

³⁵ ŠUŠTERŠIČ, *Moj odgovor*, 48-49.

nalna. Istovremeno dio krivnje za rasplet nakon Prvoga svjetskog rata pripisuje i austrijskom vodstvu u Beču, koje često nije znalo i/ili htjelo razlikovati srbofilnost od slovenskoga nacionalizma. Šusteršič u tom kontekstu vodstvu SLS-a zamjera da nakon njegove smjene na čelu stranke nije bilo nikoga tko bi austrijskom političkom vrhu mogao objasniti stvarnu slovensku privrženost Austriji te nesklonost povezivanju sa Srbijom.³⁶

Nakon donošenja Vidovdanskoga ustava Šusteršič zaključuje da su nova država i novi ustavni poredak činjenična stanja. Štoviše, smatra da se ne treba vraćati u tvorevine slične Austro-Ugarskoj.³⁷ No to nije značilo da je odustao od planiranja drugačije države od one stvorene 1918. godine. Šusteršič vrlo jasno razmišlja o cjelovitoj integralnoj Jugoslaviji. Budući da Austro-Ugarska nije uspjela riješiti južnoslavensko pitanje bez podjarmljivanja Hrvata i Slovenaca, upravo je integralna jugoslavenska državna ideja trebala odigrati tu ulogu i zaštititi Slovence i Hrvate pred njihovim utapanjem u velikosrpskoj državi. Dakako, u svojem zapisu iz 1922., kad kod Šusteršića još postoje političke ambicije, nužnost povezivanja s Bugarskom pokušava staviti u kontekst državnoga rješenja koje bi se trebalo svidjeti i Srbima:

„I Bugarska! ... jugoslavenski problem neće biti riješen sve dok postoji zaseban bugarski problem. Sretno rješenje znači definitivnu konsolidaciju Južnih Slavena i koncentraciju svih naših naroda. Tek ćemo onda postati (...) jedan narod, jedna država od Jadrana do Crnoga mora. Onda ćemo mi Južni Slaveni biti čimbenik preko kojega svjetska politika neće moći prijeći. ... Onda ćemo biti gospodarska i politička – velesila. Srpski državnici (...) ne ignoriraju te činjenice. Druga je pak stvar je li to dozrelo u javnom mnijenju srpskoga naroda. ... Da sam ja Srbin, bio bih na stajalištu da moj kralj postane car svih Južnih Slavena. Takvo bi carstvo prema uzoru na nekadašnju Njemačku bilo potpuno skladno s državnom samostalnošću Bugarske koja bi (...) mogla zadržati svoju dinastiju ... Raduje me što bugarski predsjednik vlade Stambolij-ski (...) stoji otvoreno i dosljedno na stajalištu da je potrebno riješiti bugarski problem u smislu udruživanja s Kraljevinom SHS.”³⁸

Šusteršićeva je vizija, dakle, sastavljena južnoslavenska država u kojoj bi Bugarska bila posebna jedinica, što bi onda neizbježno vodilo posebnoj hrvatsko-slovenskoj jedinici unutar kraljevine kojoj bi na čelu bio srpski kralj. Slovenci bi naime sami po sebi, pogotovo nakon razgraničenja s Italijom, bili premaleni. Samo razgraničenje na zapadu Šusteršič smatra iznimno lošim za Hrvate i Slovence, no također zapisuje da dogovor treba poštovati radi trajnoga mira. Na unutarnjem planu nove države ne vidi smisla u raspravljanju kako će se sam režim nazivati, no kao ključ stabilne države vidi kompromis vladajućih s Hrvatima i pritom kao jedine legitimne predstavnike volje hrvatskoga naroda navodi HRSS i Stjepana Radića.³⁹ Prema Šusteršiću, Hrvatima

³⁶ ŠUŠTERŠIČ, *Moj odgovor*, 87-98.

³⁷ ŠUŠTERŠIČ, *Moj odgovor*, 78.

³⁸ ŠUŠTERŠIČ, *Moj odgovor*, 134-136.

³⁹ ŠUŠTERŠIČ, *Moj odgovor*, 122.

je trebalo dati ono što su zahtijevali i što je bilo u skladu s „njihovom ideologijom i mentalitetom”, a to u ono vrijeme nije bilo ništa manje nego hrvatska republika. To je impliciralo problem eventualnoga razgraničenja između Srba i Hrvata, odnosno položaja bosanskohercegovačkih područja u južnoslavenskoj državi. Šusteršić se doduše ne opredjeljuje glede toga, ali je indikativna njegova konstatacija da bosanskohercegovački muslimani više naginju Hrvatima.⁴⁰ No, Šusteršićev plan ovoga puta nije imao nikakva odjeka; ignoriraju ga i njegova nekadašnja stranka i ljubljanski biskup Jeglič. Na izborima 1923. doživljava novi poraz. Osvaja samo 1361 glas, nakon čega relativno brzo slijedi i njegova smrt. Unatoč tomu, Šusteršić će u povijesti ostati zapisan kao jedan od najutjecajnijih slovenskih političara na početku XX. stoljeća, a ideja teritorijalnoga, ne i kulturnoga, integralnog jugoslavenstva kao njegova posljednja vizija uređenja južnoslavenskoga prostora.

Autonomaške i federalne alternative socijalista i komunista

Stav kojim se JSDS odredio prema novom ustavu najbolje se odražava u skupštinskom govoru višegodišnjega predsjednika stranke, Etbina Kristana, na dan donošenja akta. Zanimljivo je da je to izlaganje vodećega socijaldemokrata prenio i konzervativni *Slovenec*:

„(Kristan) kaže da socijaldemokratska stranka mora ostati u opoziciji protiv ustava koji služi i jača kapitalistički režim. Govornik lojalno priznaje da su socijaldemokrati i druge oporbene stranke uspjeli postići neke uspjehe u ustavotvornoj skupštini. Reakcionarne su stranke svojim radom učinile da ustav bude potpuno reakcionaran. Govornik kaže da će njegov klub glasati protiv vladina ustavnoga plana jer se ne može složiti s njegovim najvažnijim točkama. Glas njegova kluba ne smije se ni na koji način koristiti u smislu koji nema. Zadržava pravo da se njegov klub nastavi boriti za promjenu ustava u duhu stranačkoga programa i ne dopušta da se glasanje njegova kluba smatra demonstracijom protiv nacionalnoga jedinstva. Stranka još jednom svečano naglašava da je već više puta jasno rekla da je zajedništvo naroda i države prvi uvjet za ostvarenje naših ciljeva. Zbog toga je stranka spremna braniti jedinstvo naroda i zemlje od svih napada i spletki s bilo koje strane. (Buran pljesak u dvorani. Predsjednik vlade Pašić odobrava njegov govor.)”⁴¹

Kristan je, dakle, znajući da je ishod glasanja već izvjestan, na što je upućivala i Pašićeva samouvjerenost prilikom govora vođe socijaldemokrata, mogao glasati protiv prijedloga ustava. Istovremeno je naglašavao da se slaže s potrebom građenja snažne i jedinstvene države. S obzirom na tadašnju situaciju, može se vjerovati da bi, ako vladajući ne bi imali dovoljan broj ruku, slovenski socijaldemokrati ipak glasali za ustav upravo radi očuvanja „zajedništva naroda i jedinstva države”. Na takav zaključak upućuje i Albin Prepeluh,

⁴⁰ ŠUSTERŠIĆ, *Moj odgovor*, 55.

⁴¹ „Govor dr. Trumbića proti ustavi”, *Slovenec*, 30. 6. 1921., 1.

koji se u proljeće 1921. odvojio od JSDS-a upravo zato što je stranka pristala na centralizam.⁴² Prepeluh tada pokreće i novi časopis znakovitoga naziva *Avtonomist*, u kojem piše:

„Doneseni ustav je centralistički. Vladar i poslanici već su na njega prisegnuli. Bilo bi nerazborito ako bi netko želio nasilno srušiti važeći ustav ili se nasilno oduprijeti njegovoj provedbi. Tko nije zadovoljan važećim ustavom, morat će krenuti putem pravne borbe. Prihvaćamo ovu borbu i vodit ćemo ju muški, neustrašivo i dostojanstveno kao i do sada.”⁴³

Tiho Kristanovo pristajanje na Pašićevu politiku, slično kao u SLS-u, uzrokovalo je rascjep i u JSDS-u, no Prepeluh je za razliku od Kulovca uistinu osnovao novu stranku, čime je oslabio slovenske socijaldemokrate. Prepeluh u nastavku svojega komentara predviđa da će postojeći ustav unijeti razdor između Slovenaca, Hrvata i Srba, pogotovo između Hrvata i Srba, te da su slovenski socijaldemokrati upravo radi jugoslavenskoga jedinstva protiv sadržaja ustava. Jednako smatra i uredništvo časopisa *Naprej*, koje zaključuje:

„Nismo separatisti i ne djelujemo protiv jedinstvene države, ali jedno nas tjera na razmišljanje: za ustav je glasao samo 1 zastupnik izabran hrvatskim glasovima i 12 Slovenaca. Čak su se u redovima vladajućih stranaka našli ljudi koji su ustali protiv ovoga ustava, među njima i Trumbić, čije je ime tako usko povezano uz našu državu. ... još ćemo imati ljute i srdite političke i socijalne borbe... borbe dakle! Vlada vidi te borbe, no nije ih željela spriječiti u ustavu.”⁴⁴

Neaktivnost dobrog dijela slovenskih konzervativaca, a i socijaldemokrata, pri zauzimanju za autonomiju Slovenaca pokušao je nakon donošenja Vidovdanskoga ustava iskoristiti dio slovenskih socijalista predvođen Prepeluhom. SLS-ovo odbacivanje Radića, štoviše i pokušaj stvaranja konkurencije HRSS-u u obliku HPS-a, otvorilo je put tom dijelu socijaldemokrata za pokušaj stvaranja partnerstva koje bi ih nakon relativno pozitivnih rezultata na ustavotvornim izborima dodatno osnažilo u slovenskom političkom prostoru. Ne čudi zato što je Prepeluh u pogledu rješavanja nacionalnoga pitanja isticao „svijetli” primjer Radića kao hrvatskoga nacionalnog vođe. *Avtonomist* početkom 1922. piše:

„U našoj maloj slovenskoj domovini situacija je takva da imamo puno stranačko-političkih vodstava, ali nema političkoga vođe slovenskoga naroda ... To se danas ne može reći za Hrvate. Oni imaju svojega Radića, oko kojega se okupila velika većina poljoprivrednika, inteligencije i svećenstva. Hrvatski narod na okupu drži jedna politička misao: da mu se mora dati pravo na samoodređenje! U tom je zahtjevu hrvatski narod toliko složan da je danas više nego jasno da će postići svoj cilj. Hrvatsko je pitanje u Jugoslaviji adut preko kojega nitko, ma tko bio, ne može prijeći ni sada ni kasnije. Time je također

⁴² PEROVŠEK, *Liberalizem in vprašanje slovenstva*, 206.

⁴³ „Kaj pa sedaj”, *Avtonomist* (Ljubljana), 4. 7. 1922., 1.

⁴⁴ „Zmagovalci – poraženi”, *Naprej*, 2. 7. 1921., 1.

rečeno da Jugoslavija može biti samo federalna država vođena načelima zakonodavne nacionalne autonomije.⁴⁵

U raspravi o potrebi državnoga preuređenja i rješenja u smjeru narodnih autonomija Prepeluh spominje i šire geopolitičke silnice koje će utjecati na nužnost unutarnjih reformi u južnoslavenskoj državi:

„Ovoj državnoj konstrukciji, koja će imati tri morska izlaza: na Jadransko, Crno i Egejsko more, pristupit će i braća Bugari, koji će nam biti najbliži most prema bratskoj Velikoj Rusiji kao što Hrvati i mi Slovenci činimo most prema Zapadu. Iz ovoga slijedi dvostruka spoznaja. Prvo, da je tako velika južnoslavenska država (...) potrebna (...) kao jamstvo mira i slobodnoga političkog, ekonomskog, društvenog i kulturnog širenja svih Južnih Slavena. Drugo, (...) naša slovenska kultura i politički smjer ne mogu se razlikovati od načelno autonomne ili (...) federalističke. ... Nema drugoga izlaza za cijeli slovenski narod. ... Za našu unutarnju politiku postaje više nego očito da Bugari ne mogu ostati vani. ... svakome je jasno koliko je pogrešna i bez budućnosti politička misao takozvanih jugoslavenskih nacionalista, koji ne vide ni pedlja pred nosom. Slovenci se ne moraju bojati nikakvih praznih prijetnji ‘amputacijama’, nego moraju zauzeti odlučan slovenski narodno-autonomaški stav! Kao što je raspad stare Austro-Ugarske bio preduvjet za novi razvoj, tako je danas preduvjet našega daljnjega kulturnog, gospodarskog i društvenog napretka pad jugoslavenskoga centralizma. Neka samo dijele naš narod na ‘oblasti’, neka samo rade s njim razne eksperimente; narod će ostati! Ostat će na svojoj zemlji i tako pobijediti! Mnogi se pitaju tko će onda vladati u ovoj autonomistički uređenoj zemlji? Da se razumijemo: demokrati sigurno ne. ... Seljak će vladati, jer je ova zemlja izrazito poljoprivredna. Osim njega, vladat će i radnička klasa (...) jer je ona nakon seljaka najbrojnija.”⁴⁶

I *Avtonomist* dakle, slično kao pojedina slovenska konzervativna glasila te poput Šusteršiča, pretpostavlja nužnost priključivanja Bugarske Kraljevini SHS i zbog geopolitičke nužnosti osnaživanja jugoslavenske države i zbog preraspodjele snaga unutar buduće federalistički uređene Jugoslavije. Pritom Prepeluh jasno identificira političku taktiku Beograda, koji je prijetnjama o prepuštanju Slovenaca Talijanima i Nijemcima osiguravao pasivnost najveće slovenske stranke. Istovremeno je Prepeluh, koji će se nekoliko godina poslije prometnuti u iznimno važnoga političkog aktera za Slovence, vidljivo pokušavao socijaliste primaknuti slovenskom seljaku te i na taj način otvoriti put za suradnju s HRSS-om.

Drugi dio slovenskih socijalista, koji se bio priključio KPJ, predstavljao je zapravo dio jugoslavenskih komunista koji je već u predizborno vrijeme, a posebno nakon zabrane stranke i prelaska na ilegalan način djelovanja, nacionalno pitanje pokušavao staviti u službu pridobivanja podrške masa protiv tadašnjih vlasti. Tranzicija od unitarističkoga prema federalnom konceptu

⁴⁵ „Naš problem”, *Avtonomist*, 11. 2. 1922., 1.

⁴⁶ „Naš problem”, *Avtonomist*, 11. 2. 1922., 1.

više naroda najprije je bila primjetna upravo kod slovenskih komunista. Tu su federalističku struju među komunistima predvodili Vladislav Fabjančič i Lovro Klemenčič, a pritom je zanimljivo da su obojica isprva bila sklona ideji centralizma. Štoviše, Fabjančič je bio i urednik *Rdečega prapora*, koji je nekritički prenosio zaključke s Vukovarskoga kongresa. No, nakon zabrane KPJ Fabjančič i Klemenčič pokušavaju privući širu podršku slovenskih socijalista, zauzimaju se za legalizaciju svojega političkog djelovanja te na kraju kao komunistički disidenti nastupaju na izborima u ožujku 1923. Iako je taj pokušaj prošao neslavno, to je pokazalo velike razlike između svedržavne Partije i dijela slovenskoga komunističkog vodstva čiji su se federalistički stavovi od 1921. do 1923. najviše objavljivali u glasilu *Delavske novice*. Taj je list već u prvom broju objavio da će „samo federacija balkanskih radnih naroda zauvijek zaustaviti bratoubilačke ratove na Balkanu”.⁴⁷

U 1922. *Delavske novice* nastavljaju s brojnim člancima koji elaboriraju zamišljenu (kon)federaciju:

„... jugoslavenska proleterska klasa solidarna s međunarodnim klasno svjesnim proletarijatom, od samoga početka svojega djelovanja pa do danas, dala je mnoge žrtve u svojoj iskrenoj borbi za međusobno bratstvo, jednakost i slobodu Slovenaca, Hrvata, Srba i Bugara. Proleterske socijalističke partije kod Slovenaca, Hrvata, Srba i Bugara u najtežim su vremenima, kad je jugoslavenska buržoazija vodila bratske narode u bratoubilačku borbu, visoko držale crveni znak na kojem je pisalo federativna narodna vlada Slovenaca, Hrvata, Srba, Bugara i ostalih malih balkanskih naroda, najotvorenije ideje nacionalnoga oslobođenja i ujedinjenja. Dokaz, dokumenti o Balkanskoj Socijalističkoj Federaciji.”⁴⁸

Iz navedenog se očituje jasan teritorijalno integralni i federalni južnoslavenski koncept, a tri mjeseca poslije u istom glasilu slovenski komunisti idu i korak dalje te objavljuju novi cilj: „Konfederacija slobodnih republika Južnih Slavena, gdje će vladati radni narod, velik je, realan i svijetao cilj seljaka i radnika. Do toga će cilja ići u čvrstom jedinstvu.”⁴⁹ Bi li ta konfederacija pored Južnih Slavena uključivala i ostale balkanske narode nije posve jasno. Ipak, jasna je intencija da se svakom od četiri izriječom spomenutih južnoslavenskih naroda prizna pravo na vlastitu republiku te se pritom naglašava temeljno pravo na samoodređenje:

„Kakav stav ima klasno svjesni proletarijat prema pitanju autonomije? On brani i, gdje ima moć, provodi u djelo načelo potpunoga samoodređenja naroda. Kao što vrijedi za samoodređenje svih naroda, tako je i za samoodređenje slovenskoga, hrvatskoga i srpskoga naroda. Samoodređenje je mnogo širi pojam od autonomije. Autonomija i federacija spadaju u okvir samoodređenja. Ako većina slovenskoga naroda traži autonomiju ili federaciju kao neposredni,

⁴⁷ „Smernice Delavskih novic”, *Delavske novice* (Ljubljana), 28. 10. 1921., 1.

⁴⁸ „Proletarijat in srbo-hrvaško-slovenski spor”, *Delavske novice*, 2. 2. 1922., 1.

⁴⁹ „Centralizem in avtonomija”, *Delavske novice*, 1. 5. 1922., 8.

minimalni cilj, klasno svjesni proletarijat podržat će borbu za to, jer to odgovara njegovim načelima u nacionalnom pitanju. Proletarijat je prvi protivnik nacionalnoga i ekonomskoga imperijalizma, koji se izražava u centralizmu srpske buržoazije. Taj imperijalizam tlači ne samo slovenski i hrvatski nego i srpski radni narod.”⁵⁰

Štoviše, prema Klemenčiču je teorija o narodnom jedinstvu Srba, Hrvata i Slovenaca bila samo „maska imperijalizma srpske buržoazije”.⁵¹ Upravo se iz tog navoda najbolje očitava stavljanje nacionalnoga pitanja, bar u onom trenutku, u funkciju ostvarivanja cilja pridobivanja potpore što širih masa, a to je u slovenskom kontekstu značilo preuzimanje biračkoga tijela prije svega SLS-a.⁵² Slovenski su komunisti, dakle, shvatili da je slovenski i hrvatski sentiment prema autonomiji, odnosno vlastitoj državnoj jedinici ipak prejak te ga je bilo nužno uključiti u vlastitu strategiju pri usponu na vlast.

Ustrajanje na slovenskom tipu unitarizma

Slovenski liberali, koji su se bili priključili svedržavnoj Demokratskoj stranci, nisu imali nikakvih dilema glede vidovdanskoga ustavnog uređenja. *Slovenski narod* bio je naime pun hvale za državničku politiku Nikole Pašića i slavio veliki dan za „našu kraljevinu”:

„Borba za ovaj ustav bila je duga i ogorčena. Elementi kojima je cilj razbiti državno i narodno jedinstvo, koje je plod stoljetne borbe čitavoga našeg naroda za narodno oslobođenje, napregli su sve svoje sile za sprječavanje unutarnjega uređenja naše kraljevine i održavanje kaosa izazvanog ratnom situacijom. Nadali su se što duljem neuređenom stanju u zemlji da bi to potaknulo siguran raspad našega kraljevstva. Posrećilo im se gotovo tri godine kočiti državotvorni rad u državnim predstavništvima. Izbijale su na površinu razne vlade, iskušavali su svoju sreću razni državnici, ali na čelo je opet morao doći prokušani stari Nikola Pašić da svojom diplomatskom vještinom, svojim velikim političkim taktom i svojom državničkom mudrošću učini ono što nisu uspjeli njegovi prethodnici. Kao što je Nikola Pašić zapisan u anale male Srbije kao jedan od njezinih najvećih sinova i velikana, koji je od male srpske države ni od koga uvažavane stvorio uglednu Srbiju, koja je svojim junaštvom zadala smrtni udarac nekoć svemoćnom Osmanskom Carstvu koje je prijetilo cijeloj Europi, tako će njegovo ime biti uklesano i u povijest velike ujedinjene Jugoslavije zlatnim slovima kao tvorca prvoga ustava koji je kamen temeljac našega narodnog ustroja.”⁵³

Nakon hvalospjeva Pašiću uredništvo *Slovenskoga naroda* opisuje neuspješan atentat na regenta Aleksandra te ga pripisuje upravo rušiteljima drža-

⁵⁰ „Zveza delovnega ljudstva”, *Delavske novice*, 2. 11. 1922., 1-2.

⁵¹ FILIPIČ, *Ob razpotjih zgodovine*, 27.

⁵² FILIPIČ, „Dr. Anton Korošec”, 83-108.

⁵³ „Ob sprejetu ustavi”, *Slovenski narod* (Ljubljana), 1. 7. 1921., 1.

ve, koje doduše ne imenuje izričito, ali im pripisuje opstrukciju donošenja ustava. U sljedećem pak broju isti časopis donosi izvješće svojega dopisnika iz Zagreba u kojem se navodi da ljudi nisu skloni proslavi Vidovdana te policija upotrebljava prisilu da trgovine ne bi bile otvorene na taj praznik. Također prenosi stavove pojedinaca koji su protiv ustava, no pripisuje im padanje pod utjecaj stranih, „njemački govorećih” agitatora te radićevaca i frankovaca.⁵⁴ Upravo su ove posljednje slovenski liberali smatrali glavnim „rušiteljima” države.

Liberalno *Jutro* također iznosi zadovoljstvo donošenjem ustava: „Ponovo je Vidovdan graničnik važnoga razdoblja u životu našega naroda. Kosovski je Vidovdan osvećen, sarajevski je Vidovdan nagrađen.” Pritom iznosi zadovoljstvo činjenicom da je oporba, poput socijaldemokrata i zemljoradnika, iako protiv pojedinih dijelova ustava, ipak pristala na narodno jedinstvo, dok one koji su bojkotirali rad Skupštine časopis neposredno imenuje separatistima.⁵⁵ Slično i časopis *Domovina* iznosi mišljenje da donošenje ustava donosi bolja vremena,⁵⁶ kao što su i tršćanski liberalni Slovenci okupljeni oko društva i časopisa *Edinost* pozdravili donošenje prvoga jugoslavenskog ustava kao velik dan. Štoviše, Vidovdan su označili najvećim praznikom svih Srba, Hrvata i Slovenaca. Također su, međutim, napomenuli da protiv ustava postoji otpor znatnoga dijela poslanika u Ustavotvornoj skupštini te da sami ne žele pre-judicirati je li taj ustav dobar ili loš, nego će stvarni život pokazati nosi li to ustavno uređenje koristi ili usporava razvoj.⁵⁷

Nakon 1922., kad i komunisti na razini cijele Kraljevine SHS definitivno odustaju od unitarističkoga pristupa, među Slovencima samo liberali ostaju lojalni centralističko-unitarističkom uređenju jugoslavenskoga pitanja. Zato je od te struje dolazilo i najmanje kritika na račun vlasti u prvom periodu života nove države. Pojedini slovenski kulturni djelatnici, poput primjerice Frana Ilešića, čak su i likovali nad vlastitim dojmom da mlađi naraštaj Slovenaca uopće više ne poznaje ideal „Zedinjene Slovenije” i da im pogled u svijet ide isključivo preko Beograda.⁵⁸ U skladu s tim, liberalno *Jutro* bilo je jedan od najžešćih oponenta hrvatskom republikanizmu:

„Tvrde da smo mi demokrati protivnici sporazuma s Hrvatima, to nije istina. Uvijek smo se zalagali za potpuno narodno i državno jedinstvo. Uvijek smo zastupali stav da među nama treba postojati potpuna ravnopravnost. Ova je država hrvatska koliko i srpska i slovenska! Nažalost, znamo da danas u Hrvatskoj postoji jedna jaka stranka koja ne priznaje ni jugoslavensku državu, ni narodno jedinstvo, koja traži neko hrvatsko državno pravo i neku svoju republiku bez nas i Srba. Prijatelji moji, mi se ovom separatističkom stavu nikako ne možemo pridružiti, jer je on protudržavan, protunarodan. S takvim

⁵⁴ „Na Vidov dan v Zagrebu”, *Slovenski narod*, 2. 7. 1921., 1.

⁵⁵ „Ljubljana, 29. junija”, *Jutro* (Ljubljana), 30. 6. 1921., 1.

⁵⁶ „Boljšim časom naproti”, *Domovina* (Ljubljana), 1. 7. 1921., 1.

⁵⁷ „Ustava Jugoslavije”, *Edinost* (Trst), 2. 7. 1921., 1.

⁵⁸ PEROVŠEK, *Liberalizem in vprašanje slovenstva*, 270.

stavom i s takvim programom mi narodni Slovenci ne možemo sklapati sporazum. Ako dopustimo Hrvatima da stvore nekakvu svoju republiku između nas i Srba, onda to ne znači naše oslobođenje, nego znači komadanje, znači da smo ponovo izloženi našim starim neprijateljima na sjeveru i na jugu, to znači našu narodnu smrt.”⁵⁹

Iz te je perspektive, dakle, uvođenje bilo kakva federalizma u državi zapravo značilo „kraj za Jugoslaviju i početak Velike Srbije, vazalne male Hrvatske i Slovenije kao talijansko-njemačke provincije”.⁶⁰ Stoga je upravo *Jutro* bilo najradikalnije pri argumentiranju nužnosti odricanja Slovenaca od vlastitoga slovenstva, smatrajući da je „jugoslavenstvo negacija teze o tri naroda”.⁶¹

Koherentnost glede unitarističkoga pogleda na jugoslavensku naciju ipak nije spriječila podjele unutar slovenskih demokrata. Dio starijih članova odcijepio se i ubrzo priklonio NRS-u, što je označilo i njihov brz politički kraj jer time nisu mogli privući veći broj slovenskih glasača.⁶² Glavnina je ipak ostala lojalna demokratima i barem u prvim godinama unitarističkoj doktrini. No, i kod dijela slovenskih liberala, donedavnih zaljubljenika u novu državu pod srpskim vodstvom, pojavila se sumnja u dobre namjere Beograda. Najradikalnije se centralizmu suprotstavila frakcija liberalnoga SKS-a koja je 1922. prema uzoru na HRSS osnovala novu Slovensku republikansku stranku (SRS), koja se zauzimala za slovensku republiku, no ubrzo je doživjela raspad i već 1923. nestala s političke scene.⁶³ U 1922. obrat doživljava i NSS, koji je sve žustrije počeo braniti slovensku samobitnost. Stranački časopis *Jugoslavija*, primjerice, u ljeto 1922. piše:

„Moramo reći istinu: mi Slovenci smo nacionalna individua kao Rusi, Srbi, Česi ili Bugari, i ako smo se bez licemjerja ujedinili s našom braćom Srbima i Hrvatima u zajedničku državnu tvorevinu, ne znači da ćemo zatajiti svoju narodnu posebnost. Na brojnijoj braći, Srbima i Hrvatima, ostaje da urede svoj odnos s nama u zajedničkoj državi da bi bila zajamčena naša narodna posebnost i ravnopravnost svakoga našeg čovjeka. Nitko neće frazama i silom moći riješiti unutarnju situaciju u jugoslavenskoj državi.”⁶⁴

Narodno socijalistička stranka doduše tada i dalje čvrsto zagovara političko jugoslavenstvo, što je zapravo značilo lojalnost državi, no istovremeno u više navrata ističe da u toj jugoslavenskoj državi ipak živi više naroda, koje ne bi trebalo na brzinu homogenizirati: „Jugoslavenska ideja kao misao našega državnog jedinstva je sveta i nepovrediva, dok je jugoslavenstvo kao jezični i kulturni program stvar povijesti.”⁶⁵

⁵⁹ „Z ljubljanskega shoda JDS. Govor dr. Puca”, *Jutro*, 28. 11. 1922., 3.

⁶⁰ „Ljubljana, 30. avgusta”, *Jutro*, 31. 8. 1924., 1.

⁶¹ „Ljubljana, 25. oktobra”, *Jutro*, 26. 10. 1922., 1.

⁶² PEROVŠEK, *Liberalizem in vprašanje slovenstva*, 245-248.

⁶³ PEROVŠEK, *Liberalizem in vprašanje slovenstva*, 206-207.

⁶⁴ „Imperializem ali idiotizem”, *Jugoslavija* (Ljubljana), 1. 7. 1922., 1.

⁶⁵ „Praktično jugoslovanstvo”, *Jugoslavija*, 26. 7. 1922., 1.

U tom je kontekstu branjenja autonomaštva NSS oblikovao prijedlog prema kojem bi Slovenci služili vojni rok samo na slovenskom području, a u državi bi se formiralo šest autonomnih jedinica: 1) Slovenija, 2) Hrvatska (sa Slavonijom, Dalmacijom, Međimurjem, Istrom i otocima), 3) Srbija (s Makedonijom i „starom Srbijom”), 4) Vojvodina (Bačka, Banat i Baranja), 5) BiH i 6) Crna Gora.⁶⁶ Čak je i Mihajlo Rostohar, koji je prilikom proslave proglašenja Države Slovenaca, Hrvata i Srba u Ljubljani 29. listopada 1918. imao najžešći unitaristički govor kojim je slavio stvaranje nove jugoslavenske države, stao na stranu slovenske narodne samobitnosti. Posebice se to odnosilo na slovenski jezik, koji je prema Rostoharu bio ključni dokaz slovenske posebnosti u jugoslavenskoj državi:

„Ako u državi postoje dva jezika, jasno je da ne može postojati jedan jugoslavenski narod, jer narod koji bi imao dva svoja jezika sociološki je nonsens. Zbog toga nipošto nisam separatist ako priznajem činjenice i potvrđujem postojanje slovenskoga naroda, ali jesam i ostajem branitelj političkoga i državnoga jedinstva Srba, Hrvata i Slovenaca, i u tom smislu ja sam Jugoslaven. Za mene jugoslavenstvo ne isključuje postojanje slovenskoga naroda, no za mene Jugoslavija znači državnu političku integraciju, a ne postupnu narodnu asimilaciju ili reintegraciju u fiktivan jugoslavenski narod. Da se konkretnije izrazim, kažem: ja sam za to da Slovenci s ostalim Jugoslavenima tvore jednu nacionalnu volju, koja se izražava u državnom jedinstvu, ali nisam za nestanak Slovenaca kao naroda.”⁶⁷

Narodno socijalistička stranka na jugoslavenstvo je, dakle, u to vrijeme gledala kao na političku kategoriju, no snažno se protivila centralizaciji države, dijeljenju slovenskih područja na više oblasti i kulturnoj unifikaciji južnoslovenskih naroda.

Nisu samo liberalni frakcionaši izražavali neslaganje s određenim elementima unitarističke doktrine. Kad je provedena konverzija kruna u dinare po tečaju 4 kruna za 1 dinar, što je bilo poprilično daleko od realnoga stanja, i bivši ljubljanski gradonačelnik te prvi veleposlanik Kraljevine SHS u Pragu, Ivan Hribar, posređuje kod Stojana Protića s argumentom da će takva konverzija dovesti do siromaštva u zapadnim dijelovima države, a da je zadaća vlade štititi gospodarski slabije slojeve ljudi od iskorištavanja. Nakon što ga je Protić odbio predbacivši mu boljševizam, Hribar u svoje memoare zapisuje: „Ne bez britkih briga počeo sam tada spoznavati da je u glavama većine odlučujućih srpskih državnika ukorijenjena orijentalna misao koja je bitno drugačija od zapadnjačke.”⁶⁸ Taj je zapis još znakovitiji uzimajući u obzir da je upravo Hribar među slovenskim političarima, koji su do 1918. prema tezi slovenskoga povjesničara Andreja Rahtena⁶⁹ relativno slabo poznavali srpsku politiku,

⁶⁶ PEROVŠEK, *Liberalizem in vprašanje slovenstva*, 213-214.

⁶⁷ „Naziranje o sedanjih državnih krizi”, *Nova pravda* (Maribor, Ljubljana), 19. 4. 1924., 1.

⁶⁸ HRIBAR, *Moji spomini. II. del*, 485.

⁶⁹ RAHTEN, *Avstrijski in jugoslovanski državni problem*, 101.

imao najviše kontakata s Beogradom te je zbog svojih snažnih prosrpskih stavova uglavnom bio rado viđen gost i srpskih radikala i demokrata.

Hribar je u prvom redu bio panslavist koji se u drugom krugu balkanskih ratova i u Prvom svjetskom ratu snažno zauzimao za pomirenje Srba i Bugara te je kao jedan od najžešćih slovenskih pobornika jugoslavenskoga unitarizma kritizirao srpsku stranu zbog nedovoljnoga zauzimanja za „pravi kulturni unitarizam”.⁷⁰ Što je to zapravo predstavljalo Hribaru pokazalo se kod jezičnoga pitanja, točnije kod problema različitih pravnih terminologija. Hribar je, naime, pokušao doprinijeti rješenju s prijedlogom prema kojem bi Hrvati i Slovenci određene izraze zamijenili izvorno slavenskim riječima iz srpskoga jezika, no s druge bi strane Srbi trebali čak i više pogledavati prema slovenskom i hrvatskom nazivlju, u kojem je, po Hribarovu mišljenju, bilo mnogo manje turcizama nego u srpskom.⁷¹ Hribar je i tu doživio odbijanje. Iako je to bio smatrao pomanjkanjem stvarnoga unitarizma u srpskoj politici, vjerojatnije je da je to bio samo indikator različitoga poimanja unitarizma. Dok je prema Hribaru i velikom dijelu ostalih slovenskih liberala jedinstvenu jugoslavensku naciju trebalo oblikovati tako da se iz svakoga njezina dijela uzme ono što je „čišće” (jugo)slavensko, u Srbiji je unitarna doktrina prije svega podrazumijevala širenje srpskih elemenata iz matice na ostala područja nove države. Ideologija kulturno integralnoga jugoslovenstva bila je dakle i kod najžešćih slovenskih unitarista bitno drugačija od ideologije beogradske vrhuške. Kad tomu dodamo i spomenutu težnju slovenskih liberala za povezivanjem Kraljevine SHS i Bugarske, za što se na kraju krajeva zauzimao i slovenski ogranak Organizacije jugoslavenskih nacionalista (ORJUNA),⁷² možemo zaključiti da su strateški ciljevi slovenskih liberala ne samo u kulturnom pogledu nego i s teritorijalnoga aspekta ipak bili znatno drugačiji od ciljeva srpskih članova Demokratske stranke.

Zaključak

Na izborima u ožujku 1923. potvrdila se nesklonost većine Slovenaca kulturno integralnom jugoslavenskom konceptu. Štoviše, i rezultati na razini države označili su početak slabljenja takozvanoga demokratskog unitarizma. Narodna radikalna stranka pobijedila je sa 108 izabраниh predstavnika, a Demokratska stranka osvojila je manje od polovice mandata NRS-a (51). Od toga je DS na slovenskim područjima osvojio tek jedan mandat. S druge je strane HRSS nadmašio očekivanja i zauzeo drugo mjesto sa 70 zastupnika, od čega je dva mandata osvojio i na slovenskim područjima (u mariborskom okrugu). Oporbena retorika koja je ostajala unutar dozvoljenoga okvira očito se isplatila SLS-u jer je s 21 zastupnikom (od ukupno 26 slovenskih manda-

⁷⁰ HRIBAR, *Moji spomini. II. del*, 44-58.

⁷¹ HRIBAR, *Moji spomini. II. del*, 486-487.

⁷² PEROVŠEK, *Liberalizem in vprašanje slovenstva*, 256.

ta) bio apsolutni pobjednik među Slovencima te tako bitno popravio rezultat u odnosu na izbore za Konstituantu. Budući da se komunisti nisu mogli ni kandidirati, izuzev stranačkih disidenata, preostala dva slovenska mandata podijelili su liberalni SKS i Njemačka stranka, dok su socijaldemokrati ostali bez izabраних zastupnika na državnoj razini.⁷³ Ukupno gledajući, može se zaključiti da se liberalima ipak donekle osvetio manjak opozicijskoga stava, dok je komunistima, suprotno tome, sudjelovanje u legalnoj političkoj utakmici onemogućilo preradikalno djelovanje.

Unatoč razlikama između stranaka, iz navedenog se može zaključiti da je u svim sferama slovenske politike nakon Prvoga svjetskog rata primjetna želja da Kraljevina SHS djeluje u smjeru spajanja s Bugarskom. Za slovenske unitariste to je bio prirodan slijed događaja kojem su bili skloni zbog svoje jugoslavenske ideologije, a kod pretežnoga dijela konzervativaca to je bio put prema smanjenju onoga što se percipiralo kao unutarnji srpski pritisak na Slovence (i Hrvate). Također je vidljivo da su u svim dijelovima slovenskoga političkog spektra neposredno nakon donošenja Vidovdanskoga ustava postojali određeni elementi autonomaštva. To je, dakako, u najmanjoj mjeri vrijedilo za slovenske liberalne, no i unutar njih jedna je frakcija snažno podržavala ideju zasebne Slovenije u okviru Kraljevine SHS. Potrebno je naglasiti i da su slovenski promotori ideje jugoslavenskoga kulturnog unitarizma put prema tom idealu vidjeli drugačije nego unitaristi iz Srbije. Slovenski komunisti u okviru KPJ u tom su periodu bili jedni od inicijatora prava na samoodređenje naroda. To je ubrzo uključeno kao temeljna odrednica u program KPJ, a borba protiv centralizma postala je temeljnom sastavnicom njezine strategije uspona na vlast. Istovremeno su ideologije slovenskih konzervativaca i Beograda s aspekta teritorijalnoga i iz vizure kulturnoga jugoslavenstva bile međusobno kontradiktorne, no političke taktike NRS-a i SLS-a u tom razdoblju djelomično su se preklapale, što je poslije i dovelo do političke suradnje dviju stranaka.

Izvori

- Avtonomist* (Ljubljana), 1922.
- Delavske novice* (Ljubljana), 1921-1922.
- Domovina* (Ljubljana), 1921.
- Edinost* (Trst), 1921.
- Jugoslavija* (Ljubljana), 1922.
- Jutro* (Ljubljana), 1921-1922, 1924.
- Naprej* (Ljubljana), 1918, 1921.
- Nova pravda* (Maribor, Ljubljana), 1924.
- Slovenec* (Ljubljana), 1919, 1921-1922.

⁷³ ENGELSFELD, *Povijest hrvatske države*, 331.

Slovenski narod (Ljubljana), 1921.

Straža (Maribor), 1921.

Večerni list (Ljubljana), 1920.

Literatura

BANAC, Ivo. *Nacionalno pitanje u Jugoslaviji: porijeklo, povijest, politika*. Zagreb: Globus, 1988.

DEŽELAK BARIČ, Vida. „Stranke marksističnega idejnopolitičnega tabora na Slovenskem 1896-1941”. *Prispevki za novejšo zgodovino* 57 (2017), br. 1: 84-111.

ENGELSFELD, Neda. *Povijest hrvatske države i prava – razdoblje od 18. do 20. stoljeća*. Zagreb: Pravni fakultet, 2002.

FILIPIČ, France. „Dr. Anton Korošec in marksisti”. *Prispevki za novejšo zgodovino* 31 (1991), br. 1: 83-108.

FILIPIČ, France. *Ob razpotjih zgodovine*. Maribor: Obzorja, 1994.

GAČIĆ, Aleksandra. „Slovenci v Jugoslovanskem odboru in Londonski memorandum”. *Acta Histriae* 25 (2017), br. 4: 1051-1070.

HRIBAR, Ivan. *Moji spomini. II. del*. Ljubljana: Slovenska matica, 1984.

IVAŠKOVIĆ, Igor. „Slovenska očekivanja i politički rascjepi od Prvoprosinačkoga akta do izbora za Konstituantu”. *Povijesni prilozi* 42 (2023), br. 65: 217-248.

IVAŠKOVIĆ, Igor. „The Vidovdan Constitution and the Alternative Constitutional Strategies”. *Zbornik Pravnog fakulteta u Zagrebu* 68 (2018), br. 3-4: 525-551.

Jeglič, Anton. *Jegličev dnevnik*. Ljubljana: Celjska Mohorjeva družba, 2015.

JUHANT, Janez. „Odnos škofa Jegliča do politika in duhovnika Korošca”. *Prispevki za novejšo zgodovino* 31 (1991), br. 1: 75-81.

MATIJEVIĆ, Zlatko. „Hrvatska pučka stranka i Stjepan Radić (1919.-1928.)”. *Radovi Zavoda za hrvatsku povijest Filozofskoga fakulteta Sveučilišta u Zagrebu* 32-33 (2000), br. 1: 257-266.

MELIK, Vasilij. „Izidi volitev v konstituantu leta 1920”. *Prispevki za zgodovino delavskega gibanja* 1 (1962), br. 1: 3-61.

PEROVIĆ, Latinka. „Narodna radikalna stranka: utemeljenje ideologije socijalnog, nacionalnog i političkog jedinstva srpskog naroda”. U: *Proces Vojislavu Šešelju: Raskrinkavanje projekta Velika Srbija*, ur. Sonja Biserko. Beograd: Helsinški odbor za ljudska prava u Srbiji, 2009, 35-90.

PEROVŠEK, Jurij. *Liberalizem in vprašanje slovenstva*. Ljubljana: Modrijan, 1996.

PLETERSKI, Janko. „Dejavnost dr. Ivana Šušteršiča v Švici v letih 1917-1918”. *Zgodovinski časopis* 46 (1992), br. 2: 211-223.

PLETERSKI, Janko. *Dr. Ivan Šušteršič 1863-1925. Pot prvaka slovenskega političnega katolicizma*. Ljubljana: ZRC SAZU, 1998.

PRUNK, Janko. „Politični profil in delo dr. Antona Korošca v prvi Jugoslaviji”. *Prispevki za novejšo zgodovino* 31 (1991), br. 1: 35-54.

RAHTEN, Andrej. *Avstrijski in jugoslovanski državni problem. Tri razprave Janka Brejca iz prelomnega obdobja narodne zgodovine*. Ljubljana: Zgodovinski inštitut Milka Kosa, 2002.

RATEJ, Mateja. „Ivan Šušteršič v Kraljevini Srbov, Hrvatov in Slovencev”. *Zgodovinski časopis* 64 (2010), br. 3-4: 406-431.

ŠUŠTERŠIČ, Ivan. *Moj odgovor. Žlindra v državnem zboru*. Ljubljana: CO LIBRI, 1996.

ZEČEVIČ, Momčilo. „Neki pogledi u Srbiji na političku delatnost dr. Antona Korošca 1918-1940”. *Prispevki za novejšo zgodovino* 31 (1991), br. 1: 55-74.

SUMMARY

Slovene Attitude towards (con)federalism, Autonomism and Unitarism from the Vidovdan Constitution to Elections in 1923.

The article uses journal publications and memoirs of prominent individuals to analyze the Slovene political sphere's attitude toward the cultural and territorial aspects of the Yugoslav idea during the period from the Vidovdan Constitution to the elections of 1923. From a territorial perspective, a desire to incorporate Bulgarians into the Yugoslav state was evident across all factions of the Slovene political spectrum. For the Slovene liberals, this was seen as a natural sequence of events aligned with their pan-Slavic ideology, while conservatives viewed it as a strategy to reduce internal Serbian dominance. During this period, elements of autonomism were noticeable in all segments of Slovene politics, including among some liberals who otherwise supported the idea of Yugoslav unitarism. Despite internal divisions, the Slovene conservatives emerged as the political winners of that time. Although their vision of Yugoslavism – both territorial and cultural – differed significantly from that of the state authorities, the conservatives employed moderate oppositional rhetoric. They capitalized on the partial alignment of their tactical goals with those of the Radical Party, eventually fostering cooperation between the largest Slovene and Serbian political parties. On the other hand, although the social democrats and communists had no elected representatives in the elections, Slovenian communists were among the early advocates of the right to national self-determination during this period. This principle was soon integrated as a fundamental tenet of the Communist Party of Yugoslavia's programme, and the struggle against centralism became a key pillar of its strategy for gaining power.

Keywords: Yugoslavism; Slovenes; Kingdom of SCS; federalism; unitarism